

TÁTRAI PATRIK¹ – ERŐSS ÁGNES² – KOVÁLY KATALIN³

Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után⁴

2014-ben az Ukrajnából érkező híreknek bérelt helyük volt a világsajtó címlapjain. A 2013 novemberében a kijevi Függetlenség téren (Majdan Nezalezsnosztyn) kirobbant, Európa-párti tiltakozáshullám végsőkig kiélezte az Ukrajnát szétfeszítő megosztottságot.⁵ A heves, számos halálos áldozatot is követelő összecsapásokat követően 2014 februárjában végül távozott Viktor Janukovics államelnök. A 2014 májusi elnökválasztás, majd az őszi előrehozott parlamenti választások után megalakult új hatalom előtt feladatként nem csupán az ország gazdasági helyzetének stabilizálása, hanem a Krím elvesztése után nem sokkal a Donbasz térségében kibontakozó háborús konfliktus kezelése is ott tornyosult. Két évvel a háború kirobbanását követően a harcok – változó intenzitással – napjainkban is zajlanak, a sorozások hat hulláma zajlott le, miközben Donyeck és Luhanszk központtal két el nem ismert állam

---

¹ Tudományos főmunkatárs, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet. E-mail: tatrai.patrik@csfk.mta.hu

² Tudományos segédmunkatárs, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet. E-mail: eross.agnes@csfk.mta.hu

³ Tudományos segédmunkatárs, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet. E-mail: kovaly.katalin@csfk.mta.hu

⁴ A kutatás a Nemzetközi Visegrádi Alap Standard Grant projektje ('Cross-border cooperation at the time of crisis on neighbor's soil', Nr: 21510578), valamint a Magyar és az Ukrán Tudományos Akadémiák közti kétoldalú kutatási együttműködés keretében megvalósuló projekt ('Regional processes and global challenges following 2008 crisis in Ukraine and Hungary', Nr. 2326/2016) támogatásával készült.

⁵ Karácsonyi Dávid et al.: *East-West dichotomy*..., i. m., 2014.

alakult Ukrajna keleti területein. Az Euromajdan egyik fő célkitűzése, a korrupció felszámolása és a gazdaság új növekedési pályára állítása elmaradt, miközben a hrvnyva leértékelődése, az infláció elszabadulása, illetve az energiaárak (főként a gázárak) megdöbbenő növekedése elviselhetetlen terheket ró a lakosságra.

A konfliktus nemcsak Ukrajna és Oroszország kapcsolatát, valamint az ukrán belpolitikát alakította át, hanem tágabban értelmezve a globális geopolitikai viszonyokat is befolyásolta – elég, ha csak az EU és az USA által Oroszországgal szemben bevezetett szankciókra gondolunk.

A megváltozott geopolitikai viszonyok között Magyarország ellentmondásos helyzetben találta magát. Egyszerre igyekezett lojálisnak mutatkozni az Európai Unió felé, fenntartani a jószomszédi viszonyt Ukrajnával, és a „keleti nyitás” politikáját követve szorosabbra fűzni a kapcsolatát Oroszországgal.⁶ Az ellentmondásosság, a kettős beszéd a magyar–ukrán kapcsolatokban is megjelent. A konfliktus eszkalálódását, a krími eseményeket szinte csak a Külügyminisztérium kommentálta kiállva Ukrajna területi szuverenitása mellett. Ezzel szemben Orbán Viktor márciusi és főleg májusi nyilatkozatában – az orosz érvekhez hasonlóan – bírálta Ukrajna kisebbségpolitikáját, valamint hangsúlyozta, hogy a kárpátaljai magyarokat megilleti a kettős állampolgárság, a közösségi jogok és az autonómia.⁷ Mindez Ukrajnában negatív visszhangot váltott ki. Kijev az autonómia felemlegetését, valamint a Jobbik legitimizáló szerepét a krími és a kelet-ukrajnai népszavazásokban fenyegetésként vélelmezte Ukrajna területi integritására.⁸ A két ország közti feszültségben közrejátszott a magyar állampolgárság könnyített megadása a kárpátaljai magyaroknak, hiszen Ukrajna a kettős állampolgárság intézményét nem ismeri el.⁹ A kettős beszéd, az állampolgársági kérdés, az Oroszországgal elmélyülő kapcsolatok, valamint a magyar aktivitás megélénkülése lehűtötte az ukrán-magyar államközi viszonyt. Az ukrán fél tartózkodó viselkedésének jeleként értelmezhető, hogy a kijevi adminisztráció a határon átnyúló projektekre, együttműködésekre (például az új határátkelők nyitása)

⁶ Stark Tamás: *Magyarország az orosz-ukrán háború árnyékában...*, i. m., 2015.

⁷ Végh Zsuzsanna: *Magyar válaszok a Majdan után*, i. m., 2016, 27–29.

⁸ Fedinec Csilla: *Some Aspects...*, i. m., 2015, 190.

⁹ Végh Zsuzsanna: *Magyar válaszok a Majdan után...*, i. m., 2016, 22–23.

nem fordít megfelelő figyelmet, valamint az is, hogy a 2016 májusát megelőző két évben Ukrajnának nem volt Budapestre kinevezett nagykövete.¹⁰

Különösen érdekes Magyarország és a többi Visegrádi ország megéltéknél politikai aktivitása Ukrajnában. Ezen nemzet- és Ukrajna-politikák egyrészt jelentős hatással vannak a – tanulmányunk homlokterében álló – migrációs folyamatokra, másrészt a regionális erőviszonyokat is befolyásolják.

Tanulmányunkban elsősorban arra vagyunk kíváncsiak, hogy az Ukrajna területén az elmúlt években bekövetkezett bel- és geopolitikai események (Euromajdan, a Krím elvesztése, a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus) milyen hatást gyakoroltak vizsgálati terepünkre, Kárpátaljára, az ottani magyarságra; illetve hogyan alakították át a migrációs folyamatokat. Mivel a fenti kérdések elválaszthatatlanul összefonódnak Magyarország nemzet- és Ukrajna-politikájával, éppen ezért kutatásunk során igyekeztünk feltárni azt is, hogy Magyarország milyen kül- és nemzetpolitikai lépésekkel reagált, illetve mindezek hogyan hatottak Magyarországra (és a magyarság) pozíciójára Kárpátalján.

Kutatásunk alapvetően interjúkra támaszkodik, amelyeket 2016 tavaszán kárpátaljai politikusokkal, pedagógusokkal, újságírókkal, valamint a magyar nemzetpolitika budapesti formálóival készítettünk.¹¹ Emellett a vázolt migrációs folyamatokat igyekeztünk számszerűsíteni, habár a rendelkezésre álló statisztikák pontatlanok, értelmezésük fokozott körültekintést igényel. A nemzetpolitika vonatkozásában dokumentumelemzést is végeztünk.

„A forradalmak azok futószalagon jönnek”: Kárpátalja az Euromajdan után

Hadi cselekmények ugyan nem zajlanak a Donbasztól több mint ezer kilométerre fekvő Kárpátalján, azonban a háború közvetlenül érinti ezt a régiót is. A harcokban 2016 júliusáig több mint négyezer

---

¹⁰ Uo. 42.

¹¹ A kutatás keretében huszonhat interjút rögzítettünk Ungváron, Beregszászon, Técsőn, Makkosjánosiban és Budapesten. Ezek gépiratai a szerzők tulajdonában vannak. A továbbiakban ha ezeket használjuk, csak az interjúalany nevét adjuk meg.

kárpátaljai katona vett részt, közülük mintegy 150-en veszítették életüket vagy szenvedtek maradandó egészségkárosodást.¹² A behívók elől menekülve pedig a fiatal férfiak tömegesen hagyják el a térséget. A népességvesztéséget a Donyeck térségéből ide menekült, 2016 júliusában hivatalosan 569,¹³ a becslések szerint viszont több ezer ember sem ellensúlyozza.

Az ukrán átlagtól 20%-kal elmaradó fizetéseket,¹⁴ amelyek a hrivnya devalválódása miatt tovább vesztek értékükből, hadiadó is terheli. Az infláció felpörgött, a közalkalmazotti béreket befagyasztották. Az alacsony bérek, a megélhetés nehézsége, a kilátástalanság, valamint a határ közelsége miatt egyre többen vállalnak munkát külföldön.¹⁵ Az elvándorlás következtében súlyos munkaerőpiaci helyzet alakult ki, elsősorban a határhoz közeli magyarlakta térségekben.¹⁶ A korábban magas munkanélküliséggel sújtott területen a folyamatok megfordultak, komoly munkaerőhiány alakult ki egyes szakmákban: „2014-ben én kértem a főorvost, hogy vegyen fel valakit dolgozni, mert nem volt hely, most ő kér engemet, hogy adjak valakit munkásnak” (Petruska István).¹⁷

Beszélgetőtársaink között nagy volt az összhang abban a tekintetben, hogy az Euromajdan nem oka, hanem következménye az országnak – a globális válság óta rohamosan romló – gazdasági viszonyainak. Az ország jelenlegi gazdasági mélyrepülése, valamint

¹²<http://www.khustnews.in.ua/novini/zakarpattya/7666-zhah-80-zagiblih-ta-66-z-nvaldnstyu-ozvucheno-statistiku-vtrat-v-ato-z-chisla-zakarpatcv-vdeo.html> (Utolsó letöltés: 2016-11-17)

¹³<http://expres.ua/news/2016/04/17/182945-bizhenci-zakarpatti-ne-stayut-viyskovyy-oblik-ne-hochut-pracyuvaty-kachayut> (Utolsó letöltés: 2016-08-23)

¹⁴ Az ukrán statisztikai hivatal 2016. január 1-i adatai alapján Kárpátalján egy havi átlagfizetés 3419 hrivnya volt (kb. 41 ezer Ft), míg az ukrainai átlag ugyanekkor 4362 hrivnya volt (52 ezer Ft). A kárpátaljai átlagfizetés tehát mindössze negyede a magyarországinak, a többi visegrádi országgal összevetve pedig még nagyobb a különbség.

¹⁵ Ukrajnán belül hagyományosan Kárpátalját érinti a legnagyobb arányban a külföldi munkavállalás (Karácsonyi Dávid – Kincses Áron: *Az elvándorlás hatása...*, i. m., 2010, 35.; IOM: *Migration in Ukraine...*, 2013, i. m., 6). A 2000-es évek közepén a munkakorú népesség 13,4%-a dolgozott külföldön (Malynovska, Olena: *Trans-border...*, i. m., 2006, 2.)

¹⁶ Például Beregszászon az üzemekből mintegy 200 főnyi munkaerő hiányzik. http://hvg.hu/itthon/20160921_Kiverte_a_viz_a_kormany_velt_vendegmunkasos_otlete_hallatan_a_beregszaszi_polgarmestert (Utolsó letöltés: 2016-09-22)

¹⁷ A Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal vezetője.

az ehhez kötődő demográfiai folyamatok (a kivándorlás felerősödése) pedig egyértelműen a kelet-ukrán konfliktus eszkalálódásának, a sorozások és behívók újabb és újabb hullámainak következménye; tehát a valódi törésvonalat a 2014 áprilisában kezdődött katonai összecsapások jelentik. Ahogy fogalmaznak: „A forradalmak azok futószalagon jönnek 7-10 évente, úgyhogy amiatt nem szökik el senki, hanem az ukrán-oroszi konfliktus miatt.” (Sterr Attila)¹⁸ „Senki sem akar nagyon háborúzni, meg menni a frontra... Ez is nagyon megerősíti a tendenciákat, amik az emigrációhoz ösztönzik a fiatalokat. Meg nem csak a fiatal embereket.” (Spenik Sándor)¹⁹

Az ország rendkívül nehéz gazdasági helyzetében erre, a Kijevből nézve perifériának számító területre csekély figyelem hárul. Célzott regionális fejlesztési politika vagy források – interjúalanyaink véleménye szerint – nincsenek. Azonban a háborús konfliktussal, permanens politikai válságokkal terhelt központi kormányzat szempontjából elhanyagolt perifériáknak van előnyös oldala is: (1) a határ közelsége megélhetést jelent a népességnek, illetve megkönnyíti a migrációt. Továbbá (2) Kárpátalja centrumtól való függősége a korábbi időszakokhoz képest mindenképp enyhült, nagyobb szabadságot élvez, így – részben kényszerből – több teret enged a külső forrásoknak, hogy biztosítsa a legalapvetőbb – az ukrán központi hatalom által csak részlegesen működtetett – közszolgáltatásokat (oktatás, egészségügy). Az ukrán állam kvázi összeomlása tehát azt hozta magával, hogy bizonyos funkcióit nem gyakorolja, nem tudja gyakorolni. Az így kialakult hatalmi vákuum – különösen az ország nyugati periferiáin – a szomszédos visegrádi országok aktivitásának növekedéséhez vezetett az elmúlt években. Ez az aktivitás pedig közvetlenül befolyásolta a migrációs folyamatokat is.

---

¹⁸ A Kárpátaljai Megyei Oktatási és Tudományos Főosztály helyettes vezetője, az MTVA ungvári tudósítója.

¹⁹ Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karának dékánja.

Az Ukrajnából Magyarországra irányuló migráció a statisztikák tükrében

Az Ukrajnából Magyarországra irányuló migráció súlya Ukrajnából szemlélve csekély, a magyarországi bevándorlást tekintve viszont jóval jelentősebb.²⁰ A 2016. január 1-i állapot szerint az ukrán állampolgárok az ötödik legnépesebb csoport a Magyarországra bevándoroltak között. A Magyarországra érkező ukrán állampolgárok 70%-a az Ukrajnában élő – a legutóbbi, 2001-es népszámlálás szerint – 150 ezer fős magyar kisebbség köréből kerül ki, és 97%-uk beszél magyarul.²¹ A számok alapján tehát az Ukrajnából Magyarországra irányuló vándorlás jellemzően etnikai migrációnak tekinthető.²² Ennek megfelelően Ukrajna szláv nyelvű nyugati szomszédságával összehasonlítva Magyarország sokkal kevesebb ukrán bevándorlót vonz, mint Lengyelország vagy Csehország.²³

A recens migrációs folyamatokra fókuszálva megállapítható, hogy a hivatalos statisztikák szerint a globális gazdasági válság kitörése óta évről évre csökken a bevándorló (flow) és a Magyarországon tartózkodó (stock) ukrán állampolgárok száma, továbbá a kiadott tartózkodási és munkavállalási engedélyek száma is (1. ábra). Ezzel szemben az ukrán krízis kezdete óta (tehát lényegében 2014-től) a hírek a kárpátaljaiak tömeges Magyarországra vándorlásáról, illetve munkavállalásáról számoltak be, egyrészt a katonai behívók elől, másrészt a kilátástalan gazdasági körülmények miatt.

---

²⁰ Az ukrán-orosz hibrid háború kitörése előtti, hozzávetőleg 1,2 milliónyi ukrán emigránsnak mintegy 1–1,5%-a élt Magyarországon, míg a Magyarországon tartózkodó közel 150 ezer külföldi közül az ukrán állampolgárok aránya 5–8% között mozgott az elmúlt öt évben.

²¹ Kincses Áron: *A nemzetközi migráció...*, i. m., 2015, 22.

²² Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó: *Migráció és etnicitás...*, i. m., 2010; Gödri Irén: *Bevándorlás és etnicitás...*, i. m., 2010, 88–90.

²³ A becslések szerint Lengyelországban 240 ezer, Csehországban 118 ezer ukrán állampolgár élhetett 2014-ben. Lengyelország esetében fontos kiemelni, hogy 2015 októberében mindössze 52 ezer ukrán polgár rendelkezett érvényes tartózkodási engedéllyel, míg az ideiglenes munkavállalásra jogosító engedélyek száma 2015-ben elérte a 760 ezret, ami a duplája a 2014-es adatnak (Jaroszewicz, Marta: *The migration...*, i. m., 2015; Józwiak, Ignacy – Lugosi, Nicole: *The Role...*, i. m., 2016. 125.; Domány András: *Áldás vagy veszély?* ..., i. m., 2016, 13).

A fenti ellentmondás háttere, a számokból kirajzolódó folyamatok értelmezése összetett kérdés. Az ukrán állampolgárok számának visszaesése 2008 és 2011 között elsősorban a gazdasági válságnak tulajdonítható, hiszen ekkor a szűkülő munkalehetőségek miatt a – többnyire a munkaerőpiac alsó szegmensében dolgozó – ukrán állampolgárok visszakényszerültek Ukrajnába.²⁴ Ezzel szemben a globális gazdasági válság utáni időszakban a csökkenés már főként nem a magyarországi gazdasági okokra, hanem a kettős állampolgárság könnyített megszerzésére vezethető vissza. A kettős állampolgárság tömeges megszerzése miatt 2011 után a szomszédos országok viszonylatában az állampolgárságon alapuló migrációs statisztikák már nem alkalmasak a valós folyamatok nyomon követésére. Különösen nagy arányban igényeltek magyar állampolgárságot a kárpátaljai magyarok, akik – esetleges Magyarországra költözésükkor, magyar állampolgárként – így már nem kerültek be a vonatkozó statisztikákba.

Ezt támasztják alá a születési hely szerinti adatok is: az elmúlt öt évben megduplázódott a Magyarországon élő Ukrajnában született magyar állampolgárok száma (2011: 20 ezer fő, 2014: 40 ezer fő).²⁵ Mivel 2011 és 2014 között mindössze 5700 magyarországi lakcímmel rendelkező ukrán állampolgár kapott magyar állampolgárságot, ami messze elmarad a fenti, 20 ezer főnyi különbségtől, így a növekedés egyértelműen az Ukrajnából Magyarországra vándorló magyar állampolgároknak tudható be, akik az állampolgársági törvény módosítása után még ukrainai lakosként szereztek magyar állampolgárságot.

Az egyszerűsített honosítási eljárásnak köszönhetően 2011 és 2014 áprilisa között mintegy 70 ezren kaptak magyar állampolgárságot Ukrajnában;²⁶ az összes igénylés száma 2016 júniusáig pedig eléri a 149 ezret,²⁷ ami lényegében megegyezik a kárpátaljai magyarok 2001-ben rögzített számával. A fentiekből két következtetés adódik: (1) mivel a becslések szerint a magyarok

---

²⁴ Çağlar, Ayşe: *Circular Migration...*, i. m., 2013, 160.

²⁵ Fontos megjegyezni, hogy a fenti, KSH által publikált adatok jelentősen eltérnek a népszámlálás adataitól (2011: KSH: 20.635; népszámlálás: 35.354). Az EUROSTAT adatai ugyanezen időpontokra hasonló folyamatokat, de valamelyest alacsonyabb növekedési ütemet tükröznek (25.485-ről 41.990 főre).

²⁶ Soltész Béla – Zimmerer Gábor: *Migration...*, i. m., 2014, 125.

²⁷ Kántor Zoltán: *Nemzet, autonómia, kettős állampolgárság...*, i. m., 2016.

száma már 2011-ben is legalább 10 ezer fővel kevesebb, tehát 140 ezer körül lehetett,²⁸ így egyértelműnek tűnik, hogy az alapvetően etnikai alapon osztogatott állampolgárságot tízezres nagyságrendben vették fel magukat a korábbi népszámlálásokon ukránnak (illetve egyéb nem magyarnak) vallók;²⁹ (2) a 2014 áprilisát (tehát lényegében a kelet-ukrán konfliktus kitörését) követő két évben többen igényeltek magyar állampolgárságot, mint az azt megelőző három évben. Mindez azt mutatja, hogy Kárpátalján a magyar állampolgárság megszerzése az egyik legfontosabb egyéni/családi (migrációs) stratégia a gazdasági ellehetetlenülés és a besorozások³⁰ elkerülésére, és a magyar útlevél egyben a kivándorlás katalizátora is. Mindent egybevetve, a születési hely szerinti, valamint az állampolgárság-igénylési statisztikák azt támasztják alá, hogy a Donbaszban zajló fegyveres konfliktusnak – közvetlenül és közvetve egyaránt – jelentős hatása van a recens migrációs trendekre (1. ábra).

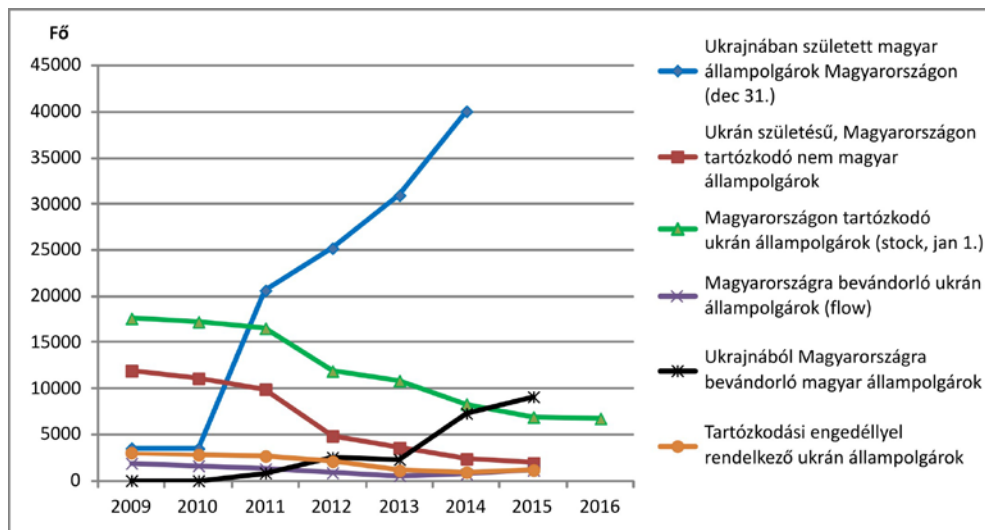
---

²⁸ Karácsonyi Dávid – Kincses Áron: *Az elvándorlás hatása...*, i. m., 201036; Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége...*, i. m., 2005, 76.

²⁹ Mindezt alátámasztja, hogy becslések szerint tízezres nagyságrendben vettek fel magyar állampolgárságot a hamis magyar ősökért és a magyar nyelvtudást igazoló dokumentumokért fizető ukrán és orosz állampolgárok. http://index.hu/gazdasag/2016/09/22/kettos_allampolgarsag-biznisz_200_vadlott_kisvardan/ (Utolsó letöltés: 2016-09-22).

³⁰ Az Ukrajnában született Magyarországon élő népességen belül a férfiak aránya a 2011-es 38%-ról 2014-re 46%-ra emelkedett, ami valószínűleg összefüggésben van a férfiak besorozás előli Magyarországra távozásával.

1. ábra: Az Ukrajnából Magyarországra irányuló migráció a születési hely és az állampolgársági statisztikák tükrében

Forrás: KSH és BÁH adatai alapján saját szerkesztés

Migráció nemzetpolitikai erőterben, versengő nemzetállamok között

A magyar nemzetpolitika dilemmáit, irányait, valamint összefüggéseit és kölcsönhatásait a migrációs politikával már számos tanulmány vizsgálta,³¹ így jelen írásban mindössze a magyar nemzetpolitika új elemeire, illetve a kárpátaljai (ukrajnai) vonatkozásokra fókuszálunk.

³¹ Pl. Brubaker, Rogers: *National minorities...*, i. m., 1996.; Csergő Zsuzsa – Goldgeier, James: *Virtual Nationalism...*, i. m., 2004.; Kováts András: *A magyarországi bevándorláspolitikai problémái...*, i. m., 2004.; Tóth Pál Péter: *Nemzetközi vándorlás és migrációpolitika...*, i. m., 2005.; Fox, Jon: *From national inclusion...*, i. m., 2007.; Çağlar, Ayşe – Gereöffy Andrea: *Ukrainian Migration to Hungary...*, i. m., 2008.; Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó: *Migráció és etnicitás...*, i. m., 2010.; Bárdi Nándor: *Magyarország...*, i. m., 2013.; Kántor Zoltán: *Nemzetpolitika és állampolgárság...*, i. m., 2015.

A hivatalos statisztikák, ahogy fentebb már említettük, nem tükrözik a recens migrációs tendenciákat. Ennek legfőbb oka, hogy az etnikai migrációt alapvetően befolyásolja a magyar állam aktuális nemzetpolitikája. Lényegében a rendszerváltás óta, kormányokon ível át a magyar nemzetpolitika alapvető ellentmondása: miközben e politika hivatalos célja a határon túli magyar kisebbségek szülőföldön való megtartása, a magyarországi demográfiai és munkaerőpiaci problémák kezelésének legfontosabb, a legkevesebb költséggel és konfliktussal járó eszköze a határon túli, elsősorban kvalifikált magyarok migrációjának támogatása – például az állampolgárság könnyített megadásával. A 2010 utáni átalakuló nemzetpolitika sem mentes ezen dilemmától: „A magyar nemzetpolitika alapvetésnek tartja, hogy a külföldi magyar közösségek a szülőföldjükön szeretnék megőrizni magyarságukat. Magyarország ehhez természetesen segítséget nyújt; a sikeres megmaradást és gyarapodást szolgálják a későbbiekben vázolt célok az egyes szakpolitikákat illetően is. Ugyanakkor Magyarország nem tud és nem is szeretne szembemenni azokkal a nemzetközi tendenciákkal, amelyek a mobilitás növekedését jelzik.”³²

Azonban 2015-re, de legkésőbb 2016-ra nyilvánvalóvá vált, hogy – főként a Nyugat-Európába történő tömeges kivándorlás miatt – Magyarországnak, a magyar gazdaságnak óriási szüksége lenne szakképzett munkavállalókra. A munkaerőhiány egyes ágazatokban már a gazdasági növekedést veszélyezteti,³³ több nagyberuházás hiúsult már meg ezen okból. A munkaerő gyors utánpótlására kézenfekvő megoldást kínál(na) a bevándorlás (EMN 2015):³⁴ a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége például százezres nagyságrendben hozna az országba képzett külföldi munkavállalókat.³⁵ A magyar kormány azonban egyértelműen elzárkózik a 2015 óta tartó európai menekültválságban érkezett menekültek befogadásától. Ilyen körülmények között felértékelődött Ukrajna, mint potenciális munkaerőforrás, ahol a kelet-ukrán konfliktus miatt jelentős, alulfizetett, mobilis, szakképzett munkaerő él (nem csak

³² KIM: *Magyar nemzetpolitika...*, i. m., 2011, 13.

³³ <http://www.vg.hu/vallalatok/tobb-mint-huszezer-informatikus-hianyzik-472181> (Utolsó letöltés: 2016-08-15)

³⁴ EMN: *Determining labour shortages...*, i. m., 2015.

³⁵ http://index.hu/gazdasag/2016/07/05/magyar_gyarosok_varganak_250_ezer_ve_ndegmunkas_kell_ide_azonnal/ (Utolsó letöltés: 2016-08-15)

magyarok), akiket adott esetben Magyarországra lehet vonzani. Dr. Grezsa István, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjáért felelős kormánybiztos³⁶ megfogalmazásában: „Az tény, hogy a magyarországi munkanélküliség ellenére egyre riasztóbb méretű a szakmunkáshiány. És ezt Magyarország nem a közel-keleti migrációból kívánja pótolni [...], ezért körbenézve a területen, és a V4 országok tapasztalataira figyelve, ott a keresztény gyökerű Ukrajna, ahol hatalmas a szakmunkásréteg...” A potenciális ukrán munkavállalókra – elsősorban a donbaszi iparvidék belső menekültjeire – gondolva a kormány jogszabályi könnyítéseket is életbe léptetett 2015 nyara óta, amelyek mind a magyarországi munkavállalást könnyítik meg.³⁷

A kormány tehát – a visegrádi országok példája alapján – elsősorban ukránokat szeretne Magyarországra csábítani, mindeközben a kárpátaljai magyarokat szülőföldjükön tartanák.³⁸ Ahogy azonban több interjúalanyunk is rávilágított, a munkaerőért folytatott

³⁶ A kormánybiztosság 2015-ös létrehozása egyfajta párhuzamosságot jelent a nemzetpolitikában (Kárpátalja vonatkozásában) a Nemzetpolitikai Államtitkárság mellett, amellyel együttműködve, de nem hierarchikus viszonyban működik. A kormánybiztos kinevezése nem a Nemzetpolitikai Stratégiára, hanem az Alaptörvényre hivatkozik (1935/2015. (XII. 12.) Korm. határozat). A kormánybiztosság létrejöttében szerepet játszott a gazdaságpolitikai szemléletmód erősödése a magyar nemzetpolitikában 2014-től kezdődően; így amikor a Visegrádi országok 2014 decemberében felosztották egymás közt a támogatandó ukrán szektorokat, Magyarország a kis- és középvállalkozások fejlesztésének, valamint a Mély és Átfogó Szabadkereskedelmi Megállapodás végrehajtásának segítségét vállalta (Végh Zsuzsanna: *Magyar válaszok a Majdan után...*, i. m., 2016, 34.), ami a felálló kormánybiztosság egyik feladata lett.

³⁷ 2015 augusztusától ukrán állampolgárokat közfoglalkoztatottként is alkalmazhatnak; 2016 februárjától CSOK-ot is igényelhetnek; 2016 júliusától pedig az addig harmadik országbelinek minősülő ukránok a 'a szomszédos ország polgára' jogi kategóriába kerültek; továbbá hiányszakmákban nem kell számukra munkavállalási engedély, valamint 30-ról 5-15 napra rövidítik az ügyintézési határidőket (Élő Anita: *Ukránok a spájzban...*, i. m., 2016, 21). A kormányzati intézkedések mellett fontos megemlíteni, hogy Kárpátalján a helyi lapokban egyre több hirdetés kínál magyarországi álláslehetőséget – egyelőre még főként a helyi magyarok számára. <http://magyaridok.hu/gazdasag/a-kulhoni-magyarokert-versengenek-a-hazai-cegek-1018111/> (Utolsó letöltés: 2016-09-21)

³⁸ Bár egyes sajtóvélemények szerint a magyar kormányzat az ukrán vendégmunkásokkal a migrációs kvótakérdést és nem a hazai munkaerő-piaci problémákat akarja megoldani (Szabó Brigitta: *Vendégváró...*, i. m., 2016, 12).

küzdelemben Magyarország a nyelvi korlátok miatt hátránnyal indul. Egy ukrán számára korábban Magyarország jóformán fel sem merült, mint migrációs célország, míg Csehország és Lengyelország kézenfekvő választás volt: „óriási versenyhátrányban voltunk a V4 országokon belül, mert nem szláv nép vagyunk, és a nyelvünk egyébként is nehéz.” (Grezsza István). Ráadásul a visegrádi országok közül Lengyelország, és kisebb mértékben Csehország is aktív politikát folytat a humán erőforrások elszívására. Itt elsősorban a Lengyel Igazolványt (Karta Polaka) kell megemlíteni, amelynek tulajdonosa szabadon vállalhat munkát, tanulhat vagy indíthat vállalkozást Lengyelországban. Habár a Lengyel Igazolványt csak a lengyel felmenőkkel rendelkező ukrán állampolgárok vehetik igénybe, a lengyelországi bevándorlók többsége ukrán nemzeti-ségű.³⁹ A Lengyel Igazolvány mellett Lengyelország bevezette az egyszerűsített munkavállalási ügyintézkést is, ami szintén hozzájárult az ukrán munkaerő Lengyelországba áramlásához.⁴⁰ A tanulókat pedig több egyetemen ingyenes képzés és ösztöndíjak várják, aminek következtében 2015-ben immár húszezer ukrán járt lengyel főiskolákra és egyetemekre.⁴¹ Mindezt kiegészíti Lengyelország aktív rekrutációja, amivel ezerszámra csábítja az ukránokat lengyelországi munkavégzésre, illetve tanulásra – még Kárpátaljáról is (2. ábra).⁴²

Bár Csehország nem léptetett életbe a Lengyel Igazolványhoz, vagy a magyar állampolgársági törvényhez hasonló intézkedést, célzottan egyre könnyebbé teszi az ukránok csehországi munkavállalását:⁴³ 2014-ben 5 vízumkiadási pontot nyitottak Ukrajnában (köztük Ungváron), 2014 óta pedig Ungváron cseh konzulátus is működik (a lembergi és a kijevei mellett). Továbbá

³⁹ Józwiak, Ignacy – Lugosi, Nicole: *The Role...*, i. m., 2016, 125.

⁴⁰ Jaroszewicz, Marta: *The migration...*, i. m., 2015.

⁴¹ Domány András: *Áldás vagy veszély?...*, i. m., 2016, 14.

⁴² „Utóbbi pár évben jelent meg a lengyel konkurencia. Azóta nyomulnak erőteljesen, és nagyon komoly kampányt folytatnak az iskolákban. Céltudatosan felkeresik az iskolákat és toboroznak.” (Sterr Attila)

⁴³ 2016 májusában Csehország öt fővel növelte lembergi konzulátusának létszámát, hogy több vízumot tudjanak kiadni az ukrán munkavállalóknak. A cseh külügyminiszter szerint a cseh munkaadók igényei szerint növelik a kapacitást. <http://karpathir.com/2016/05/03/csehország-haromszorosan-noveli-a-kiadott-vizumok-szamat/> (Utolsó letöltés: 2016-08-15)

tárgyalások folynak egy olyan koordinációs központ létesítéséről,⁴⁴ melyen keresztül ukrán állampolgárok csehországi munkavállalását segítenék. Mindemellett Csehország anyagi hozzájárulásával a cseh nyelvet több kárpátaljai iskolában is második idegen nyelvként oktatják (Ungváron, Munkácson és Szolyván): az oktatáshoz szükséges tankönyveket a cseh állam biztosítja. Az Ungvári 3. sz. Középiskola bázisán pedig cseh nyelvi kurzusokat indítottak, ahol cseh pénzügyi segítséggel tantermi felújításra is sor került.⁴⁵ Továbbá tervben van egy Cseh Kulturális Központ létrehozása is Ungváron,⁴⁶ melynek legfőbb célja a cseh nyelv oktatása, elsősorban diákok számára.⁴⁷ A cseh állam nem titkolt célja ezzel az ukrán fiatalok csehországi egyetemekre való becsatornázása, hiszen az itt megszerzett cseh nyelvvizsga-bizonyítvánnyal kiváltható a csehországi egyetemekre való bekerüléshez szükséges nyelvvizsga letétele. Meg kell jegyeznünk, hogy a cseh állam további engedményeket tett az ukrán diákok részére: a csehországi fiatalokhoz hasonlóan az ukrán állampolgárok is ingyenes oktatásban vehetnek részt. A történeti kapcsolatok, a nyelvi közelség, valamint a már régóta működő migrációs hálózatok mellett a fentieknek is köszönhető, hogy a kárpátaljaiak körében a legnépszerűbb migrációs célpontnak továbbra is Csehország számít.⁴⁸

A többi Kárpátaljával szomszédos ország (így Szlovákia és Románia) munkaerővonzása nem számottevő, bár fontos kiemelni a – magyarhoz hasonló – román állampolgársági törvényt, amely a kárpátaljai románoknak biztosítja az egyszerűsített honosítást. Azonban a román, mint EU-s állampolgárság birtoklása is elsősorban a nyugati irányú (elsősorban csehországi) munkavállalást serkenti.⁴⁹

---

⁴⁴ <http://zak.depo.ua/ukr/zak/v-uzhgorodi-vidkriyut-tsentr-dlya-poshuku-roboti-v-chehiyi-08092015131700> (Utolsó letöltés: 2016-10-10)

⁴⁵ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Csehország már évek óta támogatja Kárpátalját kisebb-nagyobb pénzösszegekkel, melyekből többnyire iskolák és óvodák infrastrukturális felújításait végezték el.

⁴⁶ <http://uzhgorod.net.ua/news/79760> (Utolsó letöltés: 2016-10-15)

⁴⁷ Ukrajnában még Kijevben, Lembergben, Dniproban és Harkivban is működnek cseh nyelvi kurzusok.

⁴⁸ Vö. Čermáková, Dita: *Migration...*, i. m., 2014, 114–115.; Drbohlav, Dušan – Valenta, Ondřej: *Czechia...*, i. m., 2014, 44–45.; Kovály Katalin – Čermáková, Dita: *The role of social capital...*, i. m., 2016, 135., 138.

⁴⁹ Jóźwiak, Ignacy: *Ethnicity...*, i. m., 34.

2. ábra: Lengyel egyetemi hirdetés Ungváron, 2016 júniusában
Fotó: Erőss Ágnes

Az ukrajnai humán erőforrásokért kibontakozó versenyben az immár egyszerűsített módon megszerezhető magyar állampolgárság és az általa elérhető személyes biztonság és uniós munkavállalás olyan lehetőségekkel kecsegtet, amely sok nem magyar anyanyelvűt vagy identitását is ösztönöznék az állampolgárság megszerzésére. A könnyen megszerezhető magyar állampolgárság, továbbá a fent említett, 2015 óta életbe léptetett magyarországi jogszabályváltozások tehát alkalmas eszközök lehetnek arra, hogy pozícionálják Magyarországot a lengyel, cseh vagy szlovák konkurenciával szemben. Ugyanakkor ezen intézkedések egyelőre csak a kárpátaljai magyarság elvándorlását serkentették,⁵⁰ ráadásul ezáltal egy olyan mobilitási csatorna is megnyílt, amely – Magyarországot

⁵⁰ A TANDEM 2016 felmérés eredményei egyértelműen alátámasztják az összefüggést a magyar állampolgárság megszerzése és a kitepedési szándék között: az állampolgárságot igénylők 39%-a, míg az állampolgárságot felvenni nem akaróknak 5%-a szándékozik elvándorolni.

átugorva – egyenesen Nyugat-Európába vezet. Így Magyarország szempontjából egyaránt gondot jelent, hogy csökken Kárpátalja magyar népessége, illetve a kárpátaljaiak (magyarok és nem magyarok egyaránt) – élve az uniós állampolgárság kínálta lehetőségekkel – nem Magyarországra települnek át.⁵¹

A magyar nemzetpolitika általános kereteinek, aktuális kérdéseinek áttekintése után a következőkben azt igyekszünk bemutatni, hogy mindez hogyan valósul meg a gyakorlatban, milyen konkrét intézkedések szolgálják Kárpátalján a magyar(országi) érdekérvényesítést.

Magyarország nemzetpolitikai expanziója, avagy pozíciószerezés Kárpátalján

A 2010-től datálható átalakuló nemzetpolitika a kezdetekben nem fordított kiemelt figyelmet Kárpátaljára. Interjúalanyaink egybehangzó véleménye szerint azonban az utóbbi két-három évben a magyar állam kiemelt, a többi határon túli magyarlakta térséghez képest felülreprezentált támogatást biztosított a régiónak: *„a magyar állam gondoskodása, úgy anblok a külhoni magyarokról, de különösen a legsérülékenyebb kárpátaljai magyarokról – az növekedett, sőt folyamatosan növekvő a tendencia.”* (Fodor Gyula).⁵² Kárpátalja fontossá válását Grezsa István kormánybiztosi megbízatása is jól illusztrálja.⁵³ Mindennek háttérében elsősorban nemzetpolitikai érdekek, azaz az orosz-ukrán háború következtében felerősödő elvándorlás állt: *„Magyarországon megértették, megértettük, hogy ha*

⁵¹ A GeneZYs 2015 ifjúságkutatás alapján – összehasonlítva a kárpátaljai magyar fiatalok (15-29 évesek) elmúlt 5 évben megvalósult, valamint tervezett külföldi munkavállalását – az látható, hogy bár még mindig messze a legnépszerűbb célország, de Magyarország súlya csökken, míg a sorban következő Csehország és Németország enyhén, Nagy-Britannia erősen növekvő jelentőségű célország, Oroszország részesedése pedig erősen csökken. A vizsgálat arra is rávilágít, hogy azok, akik igényeltek magyar állampolgárságot, nagyobb arányban jelölték meg kitelepedésük céljaként Magyarországot, illetve Nyugat-Európát, mint akik nem igényeltek.

⁵² A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorhelyettese.

⁵³ 1935/2015. (XII. 12.) Korm. határozat a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja (Закарпатська область) együttműködésének és összehangolt fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjáért felelős kormánybiztos kinevezéséről és feladatairól.

nem tudnak fellépni, még hozzá nagyon erőteljesen, akkor itt hamarabb vagy később abszolút nem fog maradni semmilyen magyar ember.” (Spenik Sándor). E támogatás azonban nemcsak humanitárius, illetve az otthonmaradást elősegítő okokra vezethető vissza, hanem arra a kormányzati szándékra is, amely patronázs viszony kialakítására törekszik a szomszédos országokban – de a rendelkezésre álló források ezt csak a Vajdaságban és Kárpátalján teszik megvalósíthatóvá.⁵⁴ Napjainkban a kormányzatnak egyértelmű törekvése nem csak a támogatások folyósítása a kárpátaljai magyarságnak, hanem az egész térségben a befolyás növelése, és ezzel beszállni a meggyengült Ukrajna legfontosabb erőforrásáért, a munkaerőért folytatott regionális vetélkedésbe. E két stratégia, amit összefoglalóan csak otthonmaradási projektek, illetve a Magyarországra becsatornázás projektjei néven hívunk, egyszerre van jelen, és a magyar lakosság esetében – a nemzetpolitika klasszikus ellentmondását újratermelve – sokszor egymást kioltó politikák formájában valósulnak meg.

Az ukrán munkaerő Magyarországra csábítását egyaránt szolgálják a pragmatikus és a szimbolikus politikák. Előbbiek közül – a magyarországi törvényi háttér átalakításán kívül – a legfőbb eszköz a magyar, mint idegen nyelv oktatása Ukrajnában. Az elmúlt években ugyanis rendkívül fontos lett a magyar nyelv ismerete, hiszen a magyar állampolgárság megszerzéséhez, ami megkönnyíti az EU területén a munkavállalást, (minimális) magyar nyelvtudás szükséges. Ugyanakkor a magyar állami finanszírozással beindított ingyenes magyar nyelvoktatás – szándéka szerint – a magyarországi munkavállaláshoz teremtené meg a feltételeket. A nyelvoktatás három szinten indult el. A kárpátaljai iskolákban – kijeji jóváhagyással – ezer ukrán, ruszin gyerek tanulja a magyart második választható nyelvként. Továbbá ötszázán szakkörön vagy délutáni képzés során ismerkednek a nyelvvel (nem csak Kárpátalján), illetve a tervezett 42 helyszín helyett végül – az érdeklődésre való tekintettel – 105 helyszínen indult tanfolyami képzés, a tervezett 7-10-hez képest 30 fős csoportokban (Greza István). A magyar nyelv presztízsének dinamikus növekedése a kárpátaljai magyar iskolák életében is 180 fokok fordulatot hozott. Amíg korábban a magyar

---

⁵⁴ Bárdi Nándor: *A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája...*, i. m., 2016; Kiss Tamás: *Marginalizáció...*, i. m., 2015, 62.

iskolákban a gyerekszám csökkenése volt a jellemző folyamat, és *“a romák tartották el az iskolákat”* (Sterr Attila), addig 2016-ban előfordult, hogy egy magyar iskolában a végzős osztály 15 fővel ballagott, de 90-en jártak első osztályba. A magyar nyelvi kurzusok iránti kereslet akkora, hogy nyelviskolák is szerveznek piaci alapon magyar kurzusokat (3. ábra). Ahogy az egyik ilyen nyelviskolában tanító beszélgetőpartnerünk elmondta: *„Akik a magyar tanfolyamra járnak, azoknak másabb a motivációja. Mert akik angolt, németet vagy akár lengyelt tanulnak, azok üzleti célból tanulják, vagy mennek munkát vállalni Lengyelbe, például. Akik a magyar tanfolyamra járnak, azok azért tanulnak, mert le akarják tenni az esküt az állampolgársághoz. Annyira akarnak megtanulni csak magyarul, hogy a papírok beadásánál tudjanak beszélgetni magyarul.”* (Anikó, tanár)

3. ábra: Magyar nyelvi kurzust hirdető plakát Munkácson, 2016 júniusában. Fotó: Popovics Pál

E pragmatikus megközelítést egészítik ki azok a szimbolikus lépések, amelyek fő célja a többségi ukrán lakosság szimpátiájának fokozása (az ún. gesztuspolitika keretében). Az elmúlt időszak szimbolikus jelentőségű projektjei közül a legfontosabb a legismertebb ukrán költő, Tarasz Sevcsenko szobrának felállítása volt Beregszászon magyar kormányzati pénzből, de több olyan program megszervezésére is sor került, ami a magyaroktól kívül valósult meg, és aminek a célja a magyarok/Magyarország imázsának javítása, vagy éppen az interetnikus kapcsolatok erősítése volt.⁵⁵

Szintén itt kell megemlíteni azokat a humanitárius segélyeket, amiket a magyar állam, az egyházak, civil szervezetek, önkormányzatok juttatnak el Ukrajnába 2014 óta. A segélyek nem csak Kárpátaljára érkeztek, de míg 2014-ben lényegében paritásos alapon oszlottak meg Kárpátalja és a Kárpátokon túli területek között, addig 2015-től döntően Kárpátalját célozták.⁵⁶

A magyar kormányzat kárpátaljai nemzetpolitikájának legfőbb kitűzött célja, hogy ösztönözze a szülőföldön maradáást az ottani életkörülmények fejlesztésével, hogy „*megérje magyarnak lenni*” (Grezsza István). Az elképzelés szerint a Kárpátalján megvalósítandó intézkedések – összhangban a Nemzetpolitikai stratégiában foglaltakkal – végső soron egy egységes Kárpát-medencei tér létrehozásának irányába hatnak. Ebben a vízióban a külhoni magyar közösségeknek aktuális és jövőbeni szerepük is van: „*Ma jutott el Magyarország abba a helyzetbe, hogy képes támogatni [...] a határon túl élő magyar közösségeket, mert ebben erőforrást látunk, aranytartálékot, hiszen látjuk, hogy a Kárpát-medencében minden nép fogy. [...] Azt hisszük, hogy nem az a célunk, hogy a mai Magyarország gazdasági erejét fokozzuk csak, hanem, hogy ez az aranytartálék helyben, szülőföldön boldoguljon, mert az erőforrásként fog majd számítani a jövőben. [...] Tehát egyfajta kis Kárpát-medencei gazdasági expanzióként egy hídfőállást töltenek be ezek a közösségek.*” (Grezsza István, kiemelés a szerzőktől). A fenti szöveget elemezve az látható, hogy a sokat hangoztatott szülőföldön

⁵⁵ Pár példa: a magyarság értékeit bemutató ajándécsomag küldése a kárpátaljai iskolák részére; magyarországi tanulmányút szervezése ukrán újságírók részére; koncertsorozat támogatása ukrán településeken; 500 magyarul tanuló ukrán diák nyári táboroztatásának megszervezése (Grezsza István: *Tájékoztató...*, i. m., 2016)

⁵⁶ Végh Zsuzsanna: *Magyar válaszok a Majdan után...*, i. m., 2016, 37.

boldogulás mellett a magyar kormányzatnak demográfiai, gazdasági és geopolitikai céljai is vannak a kárpátaljai magyarsággal, aminek az egyik lehetséges jövőbeni kimenetele az áttelepülésük ösztönzése.

Írásunkban a hídfőállások kiépítését, azaz a magyar támogatáspolitikai gyakorlati működését célcsoportjuk szerint strukturáljuk. Ez alapján megkülönböztethetünk olyanokat, amelyek az egész közösségnek szólnak, és olyanokat, amelyeket csak egyénileg lehet igénybe venni. Előbbi kategóriába tartozik az, hogy Magyarország olyan ukrán állami feladatokat finanszíroz/támogat, amelyekre sem az ukrainai, sem a kárpátaljai vezetésnek nincs módja – elsősorban a gazdaságfejlesztés, az oktatás és az egészségügy terén. Ez természetesen a magyar pozíciószerezést is elősegíti Kárpátalján, és eszköze a patronázspolitikának is: „*a magyar állami jelenlét Kárpátalján lényegében sokszor az ukrán állami jelenlétet helyettesítve vagy pótolva egyre nagyobb befolyást gyakorol.*” (Grezsa István). Önmagában az, hogy az ukrán állam nem képes ellátni a közfeladatok egy részét még nem indokolná, hogy ezeket egy másik nemzetállam, jelen esetben Magyarország vegye át. Ehhez kell a helyi és megyei vezetők azon vélekedése/tapasztalata is, hogy Kárpátalja érdekeit szolgálja a magyar támogatás elfogadása.⁵⁷ Ebből a szempontból a megyei vezetéssel ápoltnak jó viszony némileg különbözik a kijevi diplomácia hűvösebb viszonyulásától.⁵⁸

A közösségi támogatások közül kiemelkedik az Egán Ede program, amely 2016 és 2018 között az agrárium, a turizmus és a feldolgozóipar területén 12+20 milliárd forintos vissza nem térítendő támogatást és kedvezményes hitelt biztosít kárpátaljai vállalkozásoknak.⁵⁹ Szintén jelentős összeget (3,5 milliárd forintot) szán a magyar

---

⁵⁷ <http://karpathir.com/2016/04/19/moszkal-jobban-bizik-a-magyarokban/> (Utolsó letöltés: 2016-11-02)

⁵⁸ „Egyfelől Kárpátalja, mint megye törekedne minél szélesebb kapcsolatokra, másfelől viszont a kijevi adminisztráció – vagy azért, mert nem tud kiterjedni rá a figyelme, vagy azért, mert aggodalommal figyeli a Kárpátalja és Magyarország határmenti területei közötti egyre erősebb kapcsolatokat – általában nem nyújt támogatásokat feltétlenül ezekben a kérdésekben.” (Grezsa István)

⁵⁹ A pályázatból nincsenek kizárva a nem magyarok, de a pályázatot magyarul kell elkészíteni, illetve a pályázónak vagy a vállalkozás tulajdonosának és képviselőjének tudnia kell magyarul, amit magyarigazolvánnyal, a magyar iskolai végzettséget igazoló dokumentummal, vagy középfokú nyelvtudást igazoló nyelvvizsga-bizonyítvánnyal kell igazolni. <http://www.eganede.com/> (Utolsó letöltés: 2016-10-15)

kormány a tervek szerint 2017 folyamán létesítendő Magyar Házakra, amelyeket a magyar nemzeti identitás megőrzése érdekében hoznak létre.⁶⁰

Az egész közösséget szolgáló oktatási támogatások közül a legfontosabbak az infrastrukturális beruházások, amelyekből két példát emelnénk ki. Egyrészt az Ungvári Egyetem Magyar Tan nyelvű Humán és Természettudományi Karán 2015-ben megvalósult 300 milliós beruházást, aminek keretében teljesen megújult az egyik kollégiumi épület, amelyben a magyar kar hallgatói mellett ukrán hallgatókat is elszállásolnak. A másik példa a szintén magyarországi forrásokból megvalósuló óvodai és iskolai fejlesztések, amelyeket részben az indokol, hogy egyre több ukrán szülő szeretné ott magyarul taníttatni gyermekét – a magyar oktatási intézményekben ugyanis biztosítva van a gyermekek étkeztetése és rendszeres a ruha- és tartósélelmiszer adományok.

Az előzőektől eltérően az egészségügy területén nincsenek Magyarország részéről hasonló volumenű infrastrukturális beruházások;⁶¹ a legfontosabb támogatást a kárpátaljai gyerekek – illetve a legfrissebb hírek szerint az egész kárpátaljai magyar közösség⁶² – kötelező védőoltásának átvállalása jelenti. Az egészségügy területén általános célként inkább a kárpátaljai magyaroknak a magyarországi egészségügybe való becsatornázása rajzolódik ki: *„De az tény, hogy ott [Kárpátalján] is a sok magyar állampolgárnak egyszerűen joga van, ha ő állampolgár, akkor el kell tudni érni, hogy valamilyen szinten hozzáférhessen a magyar ellátórendszerhez.”* (Greza István). Mindez szervesen illeszkedik az egységes Kárpát-medencei tér nemzetpolitikai víziójába.

A fenti példákból tehát a rajzolódik ki, hogy a közösségi támogatásokból nem csak a kárpátaljai magyarok profitálnak. E politikák – bár nem teljesen etnikumsemlegesek – részben a többségi nemzetet is támogatják, megcélozva az ukránok szimpátiájának erősítését és Magyarországra vonzásukat. A TANDEM 2016 felmérés szerint a

⁶⁰ 1643/2016. (XI. 17.) Korm. határozat.

⁶¹ Az infrastrukturális beruházások közül a munkácsi és a nagyszőlősi kórházak fejlesztését kell kiemelni.

<http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/orvoskonferencia-a-karpataljai-egeszsegugyi-helyzet-javitsaert/> (Utolsó letöltés: 2016-11-02)

⁶² <http://www.karpataljalap.net/?q=2016/11/17/balog-17-milliardos-karpat-medencei-ovodafejlesztesi-program-indul> (Utolsó letöltés: 2016-11-18)

magyar gesztuspolitika és támogatások fogadtatása az ukránok között inkább pozitív, de beszélgetőpartnereink véleménye megoszlott a tekintetben, hogy mindez növeli-e a kárpátaljai magyarok vagy Magyarország presztízsét.

A támogatáspolitikai másik kategóriája az egyének számára, a pályázatok útján elérhető támogatások köre. Ebbe a csoportba tartoznak például a – már régebb óta létező – beiskolázási támogatások vagy a 2015 óta létező fizetéskiegészítések. Ahogy arról a bevezető részben szó esett, a válság kirobbanása óta a hrvinya devalválódása és az infláció miatt a munkabérek elvesztették értéküket, ami – a behívókkal kiegészülve – rövid idő alatt jelentős munkaerőkiáramlást okozott. Ez különösen látványos volt a pedagógusi és orvosi pályákon. A folyamat lassítása érdekében és a szülőföldön való boldogulás támogatásának jegyében kormányhatározat született arról, hogy a kárpátaljai közoktatási és egészségügyi dolgozók, valamint egyházi személyek fizetéskiegészítésben részesüljenek a Bethlen Gábor Alapon keresztül, újabban pedig újságírók számára írtak ki pályázatot.⁶³ A támogatottak körét – a 1641/2016 (XI. 17.) kormányhatározat alapján – vélhetőleg kiterjesztik a kárpátaljai magyar színészekre, médiamunkatársakra, közművelődési és könyvtári dolgozókra. Fontos hangsúlyozni, hogy az oktatók és egészségügyi dolgozók támogatása nincs sem magyar állampolgársághoz, sem magyar igazolványhoz vagy magyar anyanyelvhez kötve. A támogatásra olyan személyek pályázhatnak, akik magyar nyelven látnak el oktatási, nevelési feladatokat, magyar gyerekekkel foglalkoznak, vagy – egészségügyi dolgozók esetén – használják a magyar nyelvet és ezt fel is tüntetik a rendelőben. A támogatásra egyénileg kell pályázni és azt általában két összegben folyósítják. Ez egy pedagógus esetén egy évre maximum nettó 180 000 Ft. Az ukrán állammal való megegyezés értelmében ebből levonásra kerül a hadiadó, és az összeget is Kijevben, jelentős árfolyamvesztéssel váltják át, így végül a kézhez kapott összeg kb. 130 000 Ft, ami egy tanár esetében még így is jelentős támogatásnak minősül.

---

⁶³ 1227/2016. (V. 2.) „A kárpátaljai magyar nyelvű közoktatásban dolgozók támogatása”; 1622/2015. (IX. 8.) „Magyar nyelven szolgáltatást biztosító egészségügyi dolgozók támogatása - kárpátaljai regionális pályázat”; 1227/2016. (V. 2.) „Művészeti, illetve zeneiskolák magyar nyelven oktató pedagógusainak támogatása – kárpátaljai regionális pályázat”

A fenti, kimondottan otthonmaradási támogatásnak számító fizetéskiegészítések mellett a másik fontos eleme az egyéni támogatásoknak az ösztöndíjpolitika. A határon túli magyar hallgatóknak biztosított magyarországi miniszteri ösztöndíj évtizedek óta stabil eleme a támogatáspolitikának. Mivel a tapasztalatok szerint a támogatottak mintegy fele nem tér vissza a szülőföldjére,⁶⁴ ezért az ösztöndíjpolitikát egyértelműen a Magyarországra való becsatornázás projektjei közé kell sorolni. A nemzetpolitika ezt az ellentmondást a kereslet-kínálati viszonyokra alapozott „egységes Kárpát-medencei felsőoktatási tér”⁶⁵ koncepciójával kívánja feloldani: „A kárpátaljai magyar diákok ugyanolyan feltételekkel kerülhetnek be magyar oktatási részlegekbe akár Beregszászon, akár Budapesten, akár Kolozsváron, akár Marosvásárhelyen. Tehát ez ma már egy egységes oktatási tér, a Kárpát-medence.” (Greza István).⁶⁶ Az ösztöndíjrendszer tehát a magyar nemzetpolitika (és migrációs politika) állatorvosi lova, amit – főleg a határ túloldaláról nézve – ambivalens érzelmekkel fogadnak: „senkitől sem várható el hosszú távon, hogy éhbérért dolgozzék idehaza, miközben Magyarországon is szükség van a szaktudására, amit ott megfelelően tudnak honorálni. Jó hatással lehet a helyzetre egy olyan arányosabb és méltányosabb ösztöndíj- és támogatáspolitikára is, amely segítené a pedagógusok, az értelmiség itthon maradását – amennyiben ez a nemzetpolitikai célkitűzés.” (Orosz Ildikó)⁶⁷

Konklúzió

Tanulmányunkban annak a komplex társadalmi-gazdasági-politikai helyzetnek és viszonyrendszernek a felvázolására tettünk

⁶⁴ Gödri Irén: *A bevándorlók...*, i. m., 2005, 88; Erőss Ágnes et al.: *Tanulmányi célú migráció...*, i. m., 2011, 6–7.

⁶⁵ KIM: *Magyar nemzetpolitika...*, i. m., 2011, 37.

⁶⁶ Ugyanakkor a tervezett nemzetpolitikai lépések nemcsak magyar, hanem ukrán diákok Magyarországra vonzását sejtetik: „Különböző ösztöndíjprogramokat nyitottunk meg [...], de szeretnénk még ezt kiterjeszteni, akár a nyíregyházi egyetemi bázisra alapítva tudnánk hozni további ukrán anyanyelvű oktatási részlegeket.” (Greza István).

⁶⁷ A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora;

<http://www.karpatalja.ma/karpatalja/oktatas/pedagogushianyul-kuzdenek-a-magyar-iskolak/> (Utolsó letöltés: 2016-10-15)

kísérletet, amit közvetlenül vagy közvetve az Ukrajnában lejátszódó geopolitikai változások indukáltak, elsősorban ukrán/kárpátaljai–magyar viszonylatban.

A kelet-ukrán fegyveres konfliktusnak, a behívóknak, illetve a kibontakozó mély gazdasági válságnak súlyos társadalmi konzekvenciái voltak a kárpátaljai népességre vonatkozóan, köztük a magyar kisebbségre is (elhatalmasodó megélhetési problémák, biztonság hiánya, kilátástalanság), melyek átalakították a megélhetési stratégiákat, és dinamizálták – a már korábban sem elhanyagolható mértékű – kivándorlást, etnikai hovatarozástól függetlenül. Az ukrán–magyar migrációs folyamatokat – a fenti tényezőkön túl – alapvetően befolyásolja a magyar nemzetpolitika, kimondottan pedig a magyar állampolgárság könnyített megszerzésének lehetősége.

A magyar kormányzat nemzetpolitikai lépései, és elsősorban a magyar állampolgárság könnyített megadása – mind a bemutatott statisztikai adatok, mind az interjúk tanúsága alapján – felerősítette a Magyarországra irányuló migrációt, továbbá megteremtette a nyugat-európai országokba való elvándorlás lehetőségét. Ez pedig ismételten felszínre hozta a magyar nemzetpolitika hagyományos dilemmáját: a fő cél a külhoni magyar közösségek szülőföldön tartása, miközben az ő anyaországi integrációjuk lenne a legkevésbé költséges a magyarországi demográfiai és munkaerőproblémák megoldására. A kárpátaljai magyarok szülőföldön boldogulásának elősegítésére a magyar nemzetpolitika számtalan kulturális és gazdasági projektet, intézkedést dolgozott ki és valósított meg – főként az elmúlt három évben. Ugyanakkor, egyetértve Bárdi Nándor megállapításával,⁶⁸ mivel a megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények között a migráció, a külföldi tanulás és munkavállalás az új mintaadó norma, ezért ezen „otthonmaradási projektek” már nem érik el céljukat, sőt, az egyszerűsített honosítás vagy a magyar állami ösztöndíjrendszer éppen ellenkező hatást generált.

A számtalan projekt, intézkedés, egyes esetekben az ukrán állami funkciók részleges átvétele – amiből nem csak a kárpátaljai magyarság, hanem a régió egész lakossága profitál – a magyarságpolitikai célok mellett ugyanúgy szolgálja a kárpátaljai befolyás- és pozíciószerezést, továbbá az ukrán munkaerő Magyarországra csábítását (Magyarországra becsatornázás projektjei). Ugyanakkor

---

⁶⁸ Bárdi Nándor: *A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája...*, i. m., 2016.

utóbbinak egyelőre nincs eredménye, és jelenleg nem is látszik reális alternatívának a munkaerőhiány orvoslására. Hasonló stratégiák figyelhetők meg a Visegrádi csoport több tagjánál is (elsősorban Lengyelország és Csehország esetében), akik szintén alkalmaznak adminisztratív-jogi kedvezményeket (például a Karta Polaka), valamint aktív politikákat folytatnak a hallgatók és a szakképzett munkaerő toborzására. E politikákkal szemben az ukrán kormányzat egyetlen eszköze – az instabil politikai és gazdasági viszonyok között – az ország integritásának erősítésére a nemzetépítés és a szimbolikus politizálás.⁶⁹

A megváltozott geopolitikai körülmények eredményeként a meggyengült Ukrajna alkalmas gyakorlóterepként szolgál a visegrádi országoknak a befolyásuk növelésére és az érdekérvényesítésre az ország nyugati perifériáján; kibontakozott egyfajta versenyfutás a humán erőforrás elszívásáért. A kelet-ukrán konfliktus tehát – sok más geopolitikai hatása mellett – közvetlen hatással van a visegrádi országok közti erőviszonyokra is.

Felhasznált irodalom

Bárdi Nándor: Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek 1989 után. In: *METSZETEK*. 2013. 2-3. 40–79.

Bárdi Nándor: *A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája*. „A megmaradás útjai – helyzetkép a külhoni magyarságról” című konferencián Budapesten, 2016. május 30-án elhangzott előadás.

Brubaker, Rogers: National minorities, nationalizing states and external national homelands in the New Europe. In: uő: *Nationalism reframed: national minorities, nationalizing states, and external homelands in the new Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996, 55–78.

---

⁶⁹ Ezek közül a legfontosabb a „kommunizmustalanító törvénycsomag” (l. Fedinec Csilla – Cserniczkó István: *Az Ukrajnából száműzött Lenin...*, i. m., 2016, 85–90), az Euromajdan áldozatainak („mennyei század”) kultusza, valamint az ukrán szimbólumok térhódítása.

- Çağlar, Ayşe: Circular Migration between Hungary and Ukraine: Historical Legacies, the Economic Crisis, and the Multidirectionality of ‘Circular’ Migration. In: Triandafyllidou, A. (ed.): *Circular Migration between Europe and its Neighbourhood: Choice or Necessity?* Oxford, Oxford University Press, 2013, 141–165.
- Çağlar, Ayşe – Gereöffy, Andrea: Ukrainian Migration to Hungary: A Fine Balance between Migration Policies and Diaspora Politics. In: *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. 2008. 3. szám, 326–343.
- Čermáková, Dita: Migration between the EU , V4 and Eastern Europe: the present situation and the possible future. The perspective of Czechia. In: Jaroszewicz, Marta – Lesińska, Magdalena (eds.): *Forecasting Migration Between the EU, V4 and Eastern Europe. Impact of Visa abolition*. Warsaw, Centre for Eastern Studies, 2014, 109–121.
- Csergő, Zsuzsa – Goldgeier, James: Virtual Nationalism in Comparative Context: How Unique Is the Hungarian Approach? In: *Central European Political Science Review*. 2004, 16. szám, 40–56.
- Domány András: Áldás vagy veszély? Egymillió ukrán Lengyelországban. In: *168 óra*, 2016. november 3., 13–15.
- Drbohlav, Dušan – Valenta, Ondřej: Czechia: the main immigration country in the V4. In: Eröss Ágnes – Karácsonyi Dávid (eds.): *Discovering migration between Visegrad countries and Eastern Partners*. Budapest, MTA CsFK Földrajtudományi Intézet, 2014, 41–71.
- Élő Anita (2016): Ukránok a spájzban. In: *Heti válasz*, 2016. szeptember 22. 20–22.
- EMN (2015): *Determining labour shortages and the need for labour migration from third countries in the EU. Hungary*. EMN Focussed Study. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/13a_hungary_labour_shortages_study_en_may_2015.pdf (Utolsó letöltés: 2016-09-15)

- Erőss Ágnes – Filep Béla – Rácz Katalin – Tátrai Patrik – Váradi Monika – Wastl-Walter, Doris: Tanulmányi célú migráció, migráns élethelyzetek: vajdasági diákok Magyarországon. In: *Tér és Társadalom*, 2011, 4. szám, 3–19.
- Fedinec Csilla: Some Aspects of Hungarian-Ukrainian Relations in Our Time. In: Padiak, Valerii – Krafcik, Patricia (eds.): *A jubilee collection: essays in honor of professor Paul Robert Magocsi on his 70th Birthday*. Uzhhorod, Prešov, New York, Valerii Padiak Publishers, 2015, 185–194.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin: Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? In: *Regio*. 2016, 1. szám, 73–124.
- Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó: Migráció és etnicitás. A mobilitás formái és politikái nemzeti és transznacionális térben. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010. 152–169.
- Fox, Jon: From national inclusion to economic exclusion: Ethnic Hungarian labour migration to Hungary. In: *Nations and Nationalism*, 2007, 1. szám, 77–96.
- GeneZYs 2015: Kárpát-medencei ifjúságszociológiai felmérés. http://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/sajto_prez_2016_jan_28_vegl_bo.pdf (Utolsó letöltés: 2016-02-22)
- Gödri Irén: A bevándorlók migrációs céljai, motivációi és ezek makro- és mikrostrukturális háttere. In: Gödri Irén – Tóth Pál Péter: *Bevándorlás és beilleszkedés*. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 2005, 69–131.
- Gödri Irén: Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában. In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010, 87–124.

Greza István: Tájékoztató a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének és összehangolt fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjáért felelős kormánybiztos tevékenységéről. Előadás a Nemzeti Összetartozás Bizottságának 2016. május 3-i ülésén.

IOM [International Organization for Migration], Mission in Ukraine: *Migration in Ukraine. Facts and Figures*. 2013. http://www.iom.org.ua/sites/default/files/eng_ff_f.pdf (Utolsó letöltés: 2016-09-15)

Jaroszewicz, Marta: *The migration of Ukrainians in times of crisis*. Warsaw, Centre for Eastern Studies, 2015. <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-10-19/migration-ukrainians-times-crisis> (Utolsó letöltés: 2016-10-10)

Józwiak, Ignacy: Ethnicity, Labour and Mobility in the Contemporary Borderland. A Case Study of a Transcarpathian Township. In: *Central and Eastern European Migration Review*, 2014, 1. szám, 27–39.

Józwiak, Ignacy – Lugosi, Nicole: The Role of Nationalist Narratives and Myths in the Changing Dynamics of Mobility between Ukraine and its Western Neighbours. In: Berghauer Sándor et al. (eds.): *Social Geographical Challenges and Search for Adequate Answers in East-Central Europe of the 21st Century*. Berehovo, 2016, 123–133.

Kántor Zoltán: Nemzetpolitika és állampolgárság. In: *Pro minoritate*, 2015, 4. szám, 36–48.

Kántor Zoltán: *Nemzet, autonómia, kettős állampolgárság*. „A megmaradás útjai – helyzetkép a külhoni magyarságról” című konferencián Budapesten, 2016. május 30-án elhangzott előadás.

Karácsonyi Dávid – Kincses Áron: Az elvándorlás hatása a kárpátaljai magyarság helyzetére. In: *Földrajzi Közlemények*, 2010, 1. szám, 31–44.

Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László: East-West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? In: *Hungarian Geographical Bulletin*, 2014, 2. szám, 99–134.

KIM: *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete.* Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikai Államtitkárság. <http://nemzetiregiszter.hu> (Utolsó letöltés: 2016-05-30)

Kincses Áron: *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején.* Budapest, KSH Műhelytanulmányok, 2015.

Kiss Tamás: Marginalizáció, etnikai párhuzamosság és aszimmetrikus akkomodáció. Az erdélyi magyar közösséget érintő társadalmi és politikai folyamatok. In: *Magyar kisebbség*, 2015, 1–2. szám, 30–64.

Kovály Katalin – Čermáková, Dita: The role of social capital in economic life of the Ukrainian entrepreneurs in Czechia. In: *AUC Geographica*, 2016, 2. szám, 135–144.

Kovács András: A magyarországi bevándorláspolitikai problémái. In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből III.* Budapest, Akadémia Kiadó, 2004, 297–312.

Malynovska, Olena: *Trans-border Migration of the Population of the Ukrainian Western Frontier Areas in the Context EU Enlargement.* Warsaw, Center for International Relations, 2006.

Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, 2005.

Soltész, Béla – Zimmerer, Gábor: *Migration between the EU, V4 and Eastern Europe: the present situation and possible future. The perspective of Hungary.* In: Jaroszewicz, Marta – Lesińska, Magdalena (eds.): *Forecasting Migration Between the EU, V4 and Eastern Europe. Impact of Visa abolition.* Warsaw, Centre for Eastern Studies, 2014, 122–138.

Stark Tamás: Magyarország az orosz-ukrán háború árnyékában. http://hvg.hu/velemeney/20150216_Magyarorszag_az_oroszukran_haboru_arnyek (Utolsó letöltés: 2016-09-23)

Szabó Brigitta: Vendégváró. Nem tolonganak az ukránok a magyarországi munkáért. In: *168 óra*, 2016. november 3., 10–12.

TANDEM 2016: *Kárpátaljai szociológiai felmérés még publikálatlan eredményei* (bemutatva 2016. november 17-én a Nemzetpolitikai Kutatóintézetben).

Tóth Pál Péter: Nemzetközi vándorlás és migrációpolitika. In: *Kisebbségkutatás*, 2005, 3. szám, 320–329.

Végh Zsuzsanna: Magyar válaszok a Majdan után. In: *Regio*, 2016, 1. szám, 20–48.